

РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА В АКТУАЛІЗАЦІЇ ДУХОВНОЇ ОБДАРОВАНОСТІ ДИТИНИ

В статье рассматривается актуальная для современного общества проблема формирования духовной одаренности личности. Проводится анализ влияния коммуникативной составляющей духовной культуры учителя на развитие духовной одаренности учащихся.

Ключевые слова: одаренность, духовная одаренность, духовная коммуникация, духовный диалог, духовная культура.

In the article the actual problem of formation of spiritual capability of personality in modern society is considered. The influence of the communicative component of spiritual culture of a teacher on the development of spiritual capability of students is analyzed.

Keywords: gifts, spiritual capability, spiritual communication, spiritual dialogue, spiritual culture.

В останні десятиліття відбувається активне повернення вчених до дослідження дитячої обдарованості. Протягом багатьох років до проблеми обдарованості, розвитку творчих здібностей звертались вітчизняні (В.Моляко, Е.Помиткін, В.Рибалка) та зарубіжні (Дж.Гилфорд, Ю. Б . Гіппенрейтер, Н. С. Лейтес, А.М.Матюшкин. П.Торренс) вчені.

Більшість науковців визначають обдарованість як систему здібностей людини, яка дозволяє їй досягнути значних успіхів в одній або кількох видах діяльності. За критерієм «широта проявів у різних видах діяльності» вони виділяють загальну та спеціальну обдарованість.

Хоча деякі автори взагалі відкидають термін «загальна обдарованість», все ж таки більшість науковців визнає цей феномен, однак має щодо нього різні погляди. Загальна обдарованість розглядається одними авторами як здатність, що відкладає відбиток на всі психофізичні функції організму (наприклад, вміння пристосуватися до вирішення певних завдань у нових умовах), іншими - як сукупність різноманітних задатків, тісно пов'язаних між собою, третіми - як властивість різних функцій організму, що підвищує їх продуктивність.

В якості психологічного ядра загальної обдарованості виступає результат інтеграції розумових здібностей, мотиваційної сфери і системи цінностей,

навколо яких вибудовуються емоційні, вольові та інші якості особистості. Розумову активність та саморегуляцію виділяють, як найважливіші аспекти загальної обдарованості. Спеціальна обдарованість виявляє себе у конкретних видах діяльності (поезія, математика, спорт, музика тощо).

Обдарованих людей відрізняє, перш за все, уважність, зібраність, постійна готовність до діяльності; їм властива наполегливість у досягненні мети, невгамовна потреба трудитися, а також інтелект, що перевищує середній рівень.

Найбільш соціально обумовленими вважаються комунікативні, предметно-діяльні або предметно-пізнавальні здібності. Розглядаючи проблему загальної обдарованості, варто зосередитись на дослідженні духовної обдарованості, що, на нашу думку, є невід'ємною її складовою.

Для сучасного суспільства притаманна духовна криза і перш за все поява її обумовлена незнанням основ духовного життя людини. Від народження людина є духовною і потрібно цю здатність розвивати. Духовні потреби дитини необхідно задовольняти з перших днів її життя, починаючи з сім'ї, а надалі продовжувати цей процес за участю закладів освіти, культури, релігійних громад тощо.

Духовну обдарованість ми визначаємо як здатність особистості творити Добро, бачити, створювати Красу, відкривати та поширювати Істинні знання.

Останнім часом духовна обдарованість стає предметом наукового інтересу вчених психологів та педагогів (Т.М.Павлик, Е.О.Помиткін, М.Д. Прищак), хоча і залишається серед інших видів обдарованості найменш дослідженою. Це зумовлюється складністю діагностики показників феноменів духовного порядку. В психологічних та педагогічних дослідженнях перевага надається виявленню та розвитку інтелектуальних та творчих здібностей особистості [5].

«Духовна обдарованість знаходить прояв у спрямованості особистості на духовні цінності: гуманістичні, естетичні, екологічні, цінності самопізнання, самовдосконалення та самореалізації» [5]. Духовна (або духовно-ціннісна)

обдарованість пов'язана з високими моральними якостями, альтруїзмом, проявляється в створенні нових духовних цінностей та смислів, служінні людям. Глибока релігійність молодшої людини, на думку митрополіта Кирилла, може бути ознакою її духовної обдарованості [2].

Діти, які мають духовну обдарованість, зазвичай виявляють активний інтерес до світових проблем, мають нагальну потребу до їх розв'язання. Якщо дошкільнята, молодші школярі з радістю відгукуються на творчі пропозиції вчителів, батьків, то учні підліткового віку обов'язково перевіряють, чи «враховують запропоновані творчі пропозиції принцип збереження його власної свободи самовизначення». Саме тому, на думку Е.О.Помиткіна, найбільш ефективним підходом до розвитку в підлітків і молоді духовної обдарованості є їх залучення до творчої соціально значущої діяльності. Творчий компонент цього процесу гарантує учням збереження їх свободи, активізує самосвідомість. Соціальна значущість проекту сприяє життєвому та професійному самовизначенню, а духовна спрямованість зумовлює самореалізацію духовної обдарованості молоді» [5].

Духовні здібності визначаються як смислоутворюючий компонент обдарованості дитини і спрямовані на засвоєння, відтворення та збереження культурної історії. Однак оволодіння культурою ще не є ознакою духовності та розвитку творчих здібностей в людині. Можна багато знати, але не вміти творити, або все знати, але не бути духовною людиною. Порівнюючи високодуховну людину з високоінтелектуальною, Е.О.Помиткін зазначає, що не завжди між ними існує взаємний зв'язок. Так, високоінтелектуальна, творча людина може бути егоїстичною та використовувати свої знання на шкоду іншим людям (наприклад, розробники комп'ютерних вірусів). Високодуховна ж людина, перш за все, характеризується розвиненими моральними якостями, прагненням до гармонії з собою та з оточуючим світом, усвідомлює свою причетність до всього, що відбувається навкруги [5].

Духовна обдарованість є складовою духовної культури, яку О.М.Перехейда розуміє як потенціал суспільства, необхідну умову, без якої

неможливе було б існування творчого потенціалу людини. В. Дашко до складових духовної культури відносить: моральні й світоглядні ідеали, переконання; духовні потреби та інтереси; духовні почуття й переживання.

Важливу роль у формуванні, розвитку духовної культури та духовної обдарованості в учнів має спілкування – складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що породжується потребами у спільній діяльності і включає обмін інформацією, сприймання й розуміння іншої людини, вироблення єдиної стратегії взаємодії [8].

У залежності від техніки спілкування і його цілей поряд з такими видами як «контакт масок», формально-рольове, світське, маніпулятивне та ділове спілкування, виділяють також спілкування духовне [8]. Останнє розглядається як міжособистісне спілкування між людьми, при якому розкриваються глибинні структури особистості. Духовне спілкування характеризується взаєморозумінням між людьми, а в його основі лежить довіра до особистості співрозмовника [8].

Серед функцій комунікації за критерієм «педагогічної мети» поряд з інформаційно-технологічною, імперативно-монологічною М. Д. Прищак, Т. М. Павлик виділяють онтологічно-духовну, що розуміється авторами як смислова дія (взаємодія) суб'єктів комунікації з метою самовизначення, розвитку та самоактуалізації особистості. Ті ж самі функції автори пропонують розглядати і як форми комунікації. Відповідно, онтологічно-духовна педагогічна комунікація опосередковується смислом, і саме це поняття є основою її розуміння. Відкриття (породження) «духовного смислу» («духу»), його актуалізація («духовність особистості») є, з одного боку, смислом педагогічної комунікації, а з іншого – головною метою освіти, головною метою педагогічної комунікації.

Варто зазначити, що моральне виховання є насамперед духовною комунікацією, яка у добу глобалізації набуває ускладненого характеру. Поняття духовної комунікації широко впроваджено до обігу представниками конструктивізму, які «пропонують розглядати мораль як самореферентну

систему з власним автопоезисом. що породжує моральні смисли та конституює проблемне поле духовності» [9, с. 19, 29].

Психологічним умовам розвитку комунікативної складової духовної культури приділено недостатньо уваги. Вчительська праця передбачає активну взаємодію в системі «людина-людина». Духовні відносини - це відносини між вчителем і учнем, вихователем і дитиною, пропагандистом і слухачем. Духовне спілкування виступає формою обміну ідеями, уявленнями, почуттями. Основним змістом духовного спілкування є обмін продуктами духовної діяльності, взаємне пізнання, взаємний вплив. Духовне спілкування найбільш виразно виявляється в дружніх відносинах і передбачає міжособистісний інтелектуально-емоційний зв'язок. Вчитель має прагнути до його впровадження в процесі навчання та виховання.

Комунікативна складова духовної культури – це компонент духовної культури, що включає духовну афіліацію, комунікацію, перцепцію, інтеракцію, атракцію.

Духовно-комунікативна культура – складова духовної культури, що передбачає красу та життєдайність мови, доброту, любов у спілкуванні, використання істинних знань в просвітництві. Духовно-комунікативна культура педагога відіграє значну роль в формуванні та розвитку духовної обдарованості дитини.

Духовне спілкування вчителя та учня включає:

- *перцептивну сторону духовного спілкування*, яка знаходить відображення у духовному сприйнятті співрозмовника, духовному взаємопізнанні; вмінні бачити і розуміти найкраще, гідне в людині; передбачає сформовану здатність до сприйняття образу духовної людини; здатність до сприйняття нестандартних думок, ідей партнерів по спілкуванню;
- *комунікативну*, що включає засоби духовної комунікації, обмін духовною інформацією, використання засобів вербальної (словник духовних термінів, понять...) та невербальної (жести, паузи, інтонації..) духовної комунікації;

- *інтерактивну духовну взаємодію* засновану на спільності духовних інтересів, цінностей, орієнтацій, потреб, поведінкових установок; використання таких форм співпраці, як кооперація, співробітництво; наявність духовного досвіду, прагнення ним поділитися; встановлення позитивних взаємовідносин, емоційна прихильність до іншої людини; прагнення до перебування в спільноті інших людей і створенні з ними духовних, теплих, емоційно значущих стосунків; володіння духовними методами, способами подолання бар'єрів спілкування; здатність створювати і підтримувати в колективі атмосферу поваги, порозуміння, творчої співпраці.

Головними функціями духовного – педагогічного спілкування є:

- *інформаційно-комунікативна* (полягає в обміні інформацією): виникнення потреби в інформації духовного спрямування; встановлення духовного контакту з колегами, учнями з метою передачі та прийняття інформації духовного спрямування; обмін цією інформацією, прагнення до розуміння іншої точки зору; здатність до систематизації духовних знань; здатність співвідносити отриману в процесі контакту інформацію з власними поглядами, духовними ідеалами, життєвою метою;
- *регуляційно-комунікативна* (регуляція поведінки і спільної діяльності у процесі взаємодії): стимулювання партнера по спілкуванню до духовних вчинків, роздумів; гуманістичне, людиноцентричне погодження дій при організації взаємної діяльності; здатність до пошуку нових (духовно-моральних) форм спілкування; заохочування учнів до спілкування з високодуховними особистостями (безпосередньо або через вивчення їх творів); заохочування учнів до участі в духовно-соціальних проектах; сприяння виробленню спільної духовної мети, задуму; прийняття духовно-моральних рішень;
- *афективно-комунікативна* (регуляція емоційної сфери людини): адекватне сприйняття і розуміння змісту повідомлення, намірів, емоційних станів партнера по спілкуванню, привнесення у спілкування позитивних емоцій та їх

дарування партнеру по спілкуванню; повага, співчуття, емпатія до співрозмовника; здатність до емоційної саморегуляції в процесі спілкування; почуття любові, вдячності за співробітництво; відчуття єдності з Буттям.

Вищим рівнем організації педагогічного процесу є діалогічний стиль спілкування з молоддю. Він забезпечує морально-психологічний контакт, який має виникати між учасниками педагогічного процесу і перетворювати їх на суб'єктів спілкування. Такий стиль сприяє подоланню під час взаємодії викладача з вихованцями різноманітних психологічних бар'єрів (вікових, соціально-психологічних, мотиваційних, пізнавальних, ціннісних тощо); трансформує традиційну для молодих людей позицію підкорення, підпорядковування на позицію співпраці та перетворює їх на суб'єктів власної діяльності; сприяє розкриттю їх творчого потенціалу; створює продуктивні міжособистісні взаємини між учнями і наставниками, у яких органічно поєднуються діловий і особистісний аспекти спілкування.

В розвитку педагогічного спілкування виокремлюють діалогічну та монологічну тенденції. Діалогічне спілкування орієнтоване не лише на потреби викладача, а й на інтереси і потреби учнів, студентів; накопичення потенціалу злагоди і співпраці, свободи дискусії, передавання знань і соціальних норм як особистісно пережитого досвіду, що вимагає індивідуального осмислення; прагнення до творчості, особистісного і професійного зростання, імпровізаційність, готовність до пошуку; домінування методів і прийомів, спрямованих на організацію самостійної діяльності індивідів, прагнення до об'єктивного контролю результатів діяльності вихованців, індивідуального підходу та врахування полімотивованості їхньої поведінки; особистісну (але не статусну) рівність педагога і студентів, суб'єкт-суб'єктні стосунки між ними.

Окремою формою діалогічного спілкування є духовний діалог, який сприяє розвитку духовної обдарованості та, на думку А. Добровича, має свої особливості в системі «вчитель - учень»:

- він завжди особистісний;

- включає двох суб'єктів: вчителя – носія “духовного начала” та учня, який потенційно має, а часто і відчуває “духовну спрагу”;
- ставить на меті не тільки просвітити учнів, а й передати учителем власне розуміння духовних скарбів;
- будується за принципом: «Цінуючи духовне начало в іншому, ми розвиваємо його і в собі»;
- передбачає наявність віри в можливість наблизитися під час бесіди до розуміння найвищих цінностей людства;
- об'єднує в собі пошук істини, благородне прагнення до душевного єднання і згоди.

Комунікативна складова є важливою складовою духовної культури педагога, як представника сфери «людина-людина», наставника і вихователя молодого покоління. Важливе значення має характер спілкування педагога з дітьми - це фундамент, на якому будується вся діяльність школи. Саме духовний, гуманістичний характер спілкування між суб'єктами навчально-виховного процесу, заснований на рівноправному співробітництві педагога з учнями, довірі, взаємоповазі допоможе підняти рівень духовності учнів, сприятиме їх творчій взаємодії з педагогічним персоналом. Ефективне духовне спілкування передбачає активне використання в процесі діалогу між вчителем та учнем мистецьких засобів: художнього слова, музики, образотворчого мистецтва. Результатом духовного спілкування має стати «спілкування сердець» учителя та учня, в процесі якого вчитель передає духовні знання учням, які, за можливістю, з готовністю та подякою приймають ці знання. Для духовного спілкування необхідним є встановлення «поля довіри», притаманне почуттям дружби та любові.

Розмірковуючи про дружбу, український мислитель, письменник і філософ Г.Сковорода вважав її «божественной вещью». «Дружба означає взаємне, неприховане ставлення людей один до одного. Дружба передбачає взаємне Пізнання. Вона вимагає часу для свого розвитку і часу для спілкування. Дружба є самоціллю, вона не використовується як засіб для чогось іншого.

Любов, дружба, віра дають змогу людині вийти за межі свого «Я», живлять душу людини, наповнюють її творчою енергією, підштовхують на шлях справжнього щастя» [7].

За вченням Церкви, виховання – це поступове зростання в любові. "Любовь долготерпит, милосердствует, любовь не завидует, любовь не превозносится, не гордится, не бесчинствует, не ищет своего, не раздражается, не мыслит зла, не радуется неправде, а сорадуется истине; все покрывает, всему верит, всего надеется, все переносит" [4].

Духовний стан характеризується: гармонізацією особистості, усуненням суперечностей з навколишнім середовищем; високою вибірковістю мислення, яка визначається духовними цінностями особистості. Так як духовний стан підключає інформаційні ресурси підсвідомості, то тим самим сприяє продуктивності мислення. Саме в духовному стані особистості простежується секрет творчості, при цьому, для духовного мислення важлива етична, моральна значущість, що визначається в системі духовних координат особистості. В основі природи духовних здібностей лежить любов до людини, Батьківщини, свого народу.

Саме тому, розгляд тематики загальної обдарованості та духовної обдарованості як її складової є особливо важливим в педагогічній практиці, що має справу з розвитком особистості в цілому.

Література:

1. Васянович Г.П. Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник. – Львів: Норма, 2005. – 344 с.
2. Быть религиозным человеком в молодые годы есть свидетельство духовной одаренности [Электронный ресурс]/Митрополит Кирилл// Православное чтение. Сборник душеполезных текстов.– Режим доступа до журн.: <http://www.zavet.ru/publ/kiril001.htm>
3. Гуманістичний потенціал педагогічної комунікації: Книга для вчителя: науково-методичний посібник/ За ред. С. О. Мусатова. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 96 с.
4. 1 Кор. 13, 4-7.

5. Помиткін Е.О. Розвиток духовної обдарованості учнівської молоді в умовах творчої соціально корисної діяльності/ Е.О. Помиткін// Вісник НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2006.–№ 3.– С. 55-59.
6. Прищак, М.Д. Смысл як онтологічна основа педагогічної комунікації [Текст] / М. Д.Прищак, Т.М.Павлик // Гуманізм та освіта. – 2010. – С. 216-218.
7. Сковорода Г. С. Сочинения: В 2 тт. — (Сер. Философское наследие). — М.: Мысль, 1973. — т. 2.
8. Суть та види спілкування [Електронний ресурс]/ Хмельницький центр підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів ДМСУ (методичний кабінет).– Режим доступу:
http://www.center.km.ua/old_version/navch/plans/ipv/2_3_2.htm
9. Luhmann N. Gibt es in unserer Gesellschaft unverzichtbare Normen. Heidelberg: Klett. 1993.